

G.K.HACIYEVA

e-mail: gunel_sm@yahoo.com

Azərbaycan Dillər Universiteti

(Bakı şəh., R.Behbudov küç., 60)

İNGİLİS İDİOMLARINDAN EMOSİONAL-KOMMUNİKATİV DİL RESUSLARI KİMİ İSTİFADƏ ÜSULLARI

Açar sözlər: ironik-emosional qiymət, emosional-kommunikativ dil resusları, idiomatik ifadələrin zəngin koloritliyi, sosial duyğuların ümumiləşmiş əksi.

Ключевые слова: иронично-эмоциональная цена, эмоционально-коммуникативные языковые ресурсы, богатая колоритность идиоматических выражений, обобщенное отражение социальных эмоций.

Key words: ironic-emotional price, emotional-communicative language resources, rich coloration of idiomatic expressions, a generalized reflection of social emotions.

Dil düşüncənin və emosiyaların birbaşa əksidir. Dil qavrama və düşüncənin məntiqi formasıdır. R.A.Budaqov qeyd edir ki, insanlar özləri və başqaları üçün tanıdıqları anlayışları, düşüncələri və hisləri ifadə edə biləcək bir dilə ehtiyac duyurlar (4, s.50). Məhz dil vasitəsi ilə insanlar gündəlik həyatlarında, həyatlarının müxtəlif sferalarında ehtiyac duyduqları hər şeyi ifadə etmək bacarığına qadirdirlər. İnsanın rastlaşdığı hər hansı hadisə, həyatda qazandığı təcrübə nisbətən də olsa, onun nitqində emosional vahidlərlə ifadə olunur. D.A.Uilkinson və Q.V.Franke-Kriz rabitə prosesi ərzində ifadə olunan nitqə müsbət və ya mənfi münasibətin göstərilməsi və bunun sözlə ifadə olunmasını dəyər kateqoriyası adlandırırlar (4, s.48). İfadə olunan münasibət kifayət qədər emosional ola bildiyi üçün şifahi ünsiyyətin emosiyalar olma-dan təsir gücü az olur.

1930-cu ildə psixoloq P.P.Blonskiy aşkar edib ki, insan yaddaşı emosional formatlı informasiyanı daha yaxşı yadda saxlayır. Lakin ötürülən informasiyada emosiya hiss olunmursa, o, yaddaşda demək olar ki, qalmır. Bu fikri 1960-cı ildə filosof Q.Klaus da təsdiqləyib.

“Emosiya” sözü fransızca “emotion”, latınca “emovere” olub “hiss, hissin oyanması” mənasını verir. Emosiya həyəcan, qəzəb, qorxu, sevgi, qəlb narahatlığı və ya sevincindən doğan hisləri ifadə edir. Sözlə emosional məzmunu dil vasitəsi ilə ifadə olunsa da, təbiətə psixoloji ünsürdür. Bəs emosional vahidlər necə kommunikant rolunu oynayır?

Emosional vahidlər fizioloji parametrlərlə müşahidə olunurlar. Məsələn, qəzəblə dolu nitqimizi ifadə etdikdə üzümüzün rəngi bozalar və ya qaşlarımız çatılır. Qorxu dolu nitqimizi ifadə etdikdə əllərimiz və dodaqlarımız əsir, səsimiz titrəyir və ya utanc dolu ifadələr eşitdikdə üzümüz rəngdən-rəngə düşür, allanır, qızarır. Bu kimi vəziyyətlərdə biz xüsusi emosional intonasiyadan, mimika və jestlərdən istifadə edirik. İnsanın keçirdiyi bütün hislər onun nitqində öz ifadəsini tapa bilir. Hislər, emosiyalar kommunikativ funksiyaları yerinə yetirməklə qarşı tərəfə informasiya ötürmüş olur. Danışan öz nitqini emosionallaşdırmaqla hər hansı hadisəyə, obyektə öz şəxsi münasibətini göstərmiş olur və bununla fərdi mövqeyini üzə çıxarır. Hətta dinləyəni də emosional vəziyyətə cəlb etmiş olur:

A snake in the grass – treacherous person who pretends to be a friend

Q: -My goodness! Describe these men you speak of, please.

A: -They are *snakes in the grass* who do not place woman upon a pedestal. They are cads who kiss and tell, who trifle with a girl's affections and betray her innocent trust. Fr.Sullivan. The Cliche Expert Testifies on Love (1, s.31).

Snakes in the grass burada xain insan və ya hiyləgər düşmən mənasını verir. Haqqında danışılan xain düşmənlər o kəslərdir ki, qadına yüksək dəyər vermirlər, əvvəl məhəbbətini qazanıb, sonra hisləri ilə oynayır. Onların etibarına xəyanət edirlər. “Snakes in the grass”

idiomunu hərfi tərcümə etsək, otlar arasında gizlənən ilanlar mənasını verəcək. Lakin bu idiom artıq cəmiyyətdə ironik-emosional qiymət almış xüsusiyyəti ilə xarakterizə olunur. Yəni dilə gətirilən bu idiomatik ifadə fərdi yanaşma deyil, yalnız bir şəxsin hiss və duyğularının emosional əksi deyil, sosial duyğuların ümumiləşdirilmiş əksidir. Deməli, rəftar göstərilən sosial münasibət, həm də dil daşıyıcısının adektav duyğularının əksidir. Standart emosional situasiyalarda insanlar prinsipial olaraq, eyni emosiyaları hiss edir və dilə gətirirlər:

One's cup of tea – what I like, what suits me

She is not *my cup of tea*. And I am not hers. She'd just look through me with those searchlight eyes. But clearly she is the best looking girl round here. C.Show. Time of Hope.

Burada danışan onu dinləyən qarşı tərəfdə hər hansı emosiya yaratmaq niyyətində deyil. Dilə gətirilən obrazlı yanaşma, əslində, özünü emosional ifadə vasitəsi rolunu oynayır. Danışanın münasibəti artıq bəlli olduqda bu qarşı tərəfin də danışılan hadisə ilə bağlı emosiyalarını müəyyən qədər yaratmış olur. Özündə obrazlılıq və emosionallıq daşıyan bu kimi idiomatik ifadələr həm də təsiredici funksiyaya malikdir. Yəni emosiya dolu informasiyanın ötürülməsi dinləyən qarşı tərəfin davranış reaksiyasını stimullaşdırmaq məqsədi daşıyır.

P.K.Anoxin emosiyaları “parlaq ifadə olunmuş subyektiv ahəngə malik olan və insan hissiyyəti və həyəcanının bütün növlərini əhatə edən orqanizmin fizioloji vəziyyəti” kimi müəyyənləşdirir. “Emosiyalar subyektin həyat fəaliyyətini yerinə yetirməsi üçün daxili və xarici situasiyaların əhəmiyyətini əks etdirməklə onun aktivliyinin tənzimləmə funksiyasını yerinə yetirir” (2, s.198).

İstər canlı kommunikasiya prosesində, istərsə də bədii ədəbiyyatda emosional keyfiyyətləri ilə səciyyələnən idiomların istifadəsi nitqimizin ifadə gücünü artırır və eyni zamanda nitq-danışq mədəniyyətimizi zənginləşdirmiş olur. Kommunikasiya prosesində nitqimizə idiomatik ifadələr əvəzinə adi sözləri də tətbiq edə bilərik və fikrimizin ümumi məğzini dinləyən qarşı tərəfə asanlıqla çatdıra bilərik. Lakin yaranan ciddi fərq bundan ibarət olacaq ki, fikrimizin ifadə gücü, ekspressiv gərginliyi azalacaq. İngilis idiomlarının emosional-kommunikativ dil resusları kimi istifadəsinə nəzər saldıqda belə bir qənaətə gələ bilərik:

• İfadəni qüvvətləndirmək, ekspressiyanın gərginliyini yüksəltmək üçün çox vaxt hər hansı adi bir söz əvəzinə onun sinonimi olan idiom işlənə bilər. Məsələn: I have read this article *from head to foot* (Mən bu məqaləni *başdan ayağa qədər* oxumuşam). / I have read this article *absolutely* (Mən bu məqaləni *tamamilə* oxumuşam).

He *has his bread on his knees* (Çörəyi dizinin üstündədir). / He *is ungrateful* (O, *nanəcib* insandır).

• Eyni sözü təkrarlamamaq üçün sinonim cərgələrlə qoşa işlənən idiomatik ifadələr fikri daha aydın edir və burada əlavə izaha ehtiyac duyulmur. Məsələn: The psychologist have tried *to explain* me the difficulties of this situation for a long time. But I think, the way of life itself can *make me understand* all life phenomena that may seem pretty baffling.

The moviegoers *can't remember* the thriller of the movie coming soon. According to the Hollywood Reporter, this film will be “darker and more experimental in tone and content”, which favorably *calls to memory* The Dark Knight and Heath Ledger's incredibly compelling and devastating portrayal of The Joker.

–“You all are qualified for *running*”. Then the runner *showed* her competitors *a clean pair of heels* as soon as the race began, and she maintained a comfortable lead throughout.

• İdiomların yalnız xalq danışq dilini deyil, həmçinin elmi məcəzın özünü təcəssüm etdirməsi mənanı daha təsirli edir, nitqdə emosionallıq yaradır, obrazların nitqini canlı, koloritli və maraqlı edir. Məsələn: The doctor *showed a high degree of skill* in her work not deferring to his advice (Həkim onun məsləhətinə qulaq asmadan öz işində *yüksək ustalıq göstərdi*).

Prohibition of fishing *couldn't bar the way* of economic development (Balıq tutma qadağası iqtisadi inkişafın *qarşısını ala bilmədi*).

We were watching TV *to kill the time*, while we waited for cab (Biz taksini gözləyərkən *vaxtı öldürmək* üçün televizora baxırdıq).

L.P.Smis idiomatik ifadələrin dildə roluna əhəmiyyətli dərəcədə diqqət yetirərək fikirlərini bu cür ifadə etmişdir:

“Aydındır ki, təkcə idiomlar və qeyri-məntiqi ifadələrdən ibarət olan dil fikir aləti, vasitəsi ola bilməz. Amma bütün dillər qeyri-məntiqi törəmələrin mövcud olmasına imkan verir. Onlar xalqın dilində əmələ gəlməsinə baxmayaraq, ədəbi dilə keçməsi, nəsr və poeziyada, lüğət və qrammatikada yer tutması onu göstərir ki, onlar zəruri dil funksiyasını yerinə yetirirlər”. Müəllif sadə xalqın dilindən törəmiş, müxtəlif mənbələrdən dilə sıçramış, struktur etibarilə incəsənət, idman, elm sahələrindən doğmuş emosional-kommunikativ dil resursu kimi meydana gələn idiomatik ifadələrin zəngin koloritliyini nəzərə çatdırmışdır. İllər boyunca bir çox alimlərin elmin müxtəlif sahələri ilə bağlı tədqiq edib öyrəndikləri idiomlara, riyazi və həndəsi, hüquqi, ictimai və siyasi, tibbi idiomatik terminlərə nəzərimizi yönəldək:

To raise to the second power – kvadrata yüksəltmək, abuse of power – vəzifə həddini aşma, crime clearance rate – cinayətin üstünün açılma faizi, dregs of society – cəmiyyətin tör-töküntüləri, the red terror – qırmızı terror, ballot box – səsvermə qutusu, Silk Way – İpək yolu, mother tongue – ana dili, fellowship in crime – cinayətdə əlbir olma və sairə. Əgər dəqiq sahələrdə, texniki, riyazi, hüquqi sahələrdə idiomlardan istifadə çox zaman məhdudlaşdırılırsa, işin bəzi məqamlarını vurğulamaq üçün ara-sıra idiomların danışığ dilinə daxil edilməsi ayırı-ayrılıqda məqbul sayıla bilər.

Bəs nə zaman idiomların istifadəsinə müraciət olunur?

- Daha mürəkkəb bir fikri ifadə etməyin ən qısa yolu idiomlarla hədəflənir:

Selina has *dressed to kill* (wearing very stylish and fashionable clothes often for a particular occasion) today (3, s.60).

I think the success of his first film *has gone to his head* (made him think he is very important person and made him a less pleasant person), he thinks he is wonderful (3, s.42).

- Sözüün hərfi mənası emosional əhəmiyyət daşımayınca idiomatik ifadələrə müraciət olunur:

-You *were late to understand*, so it hardly matters at all now. Didn't you catch? I say that you *were slow in the uptake*.

- İctimaiyyətin diqqətini cəlb etmək üçün qəzet, jurnal, hətta kitab başlıqları üçün idiomların istifadəsinə ehtiyac duyulur:

Motor Mouth by Janet Evanovich, *When Pigs Fly* by Bob Sanchez, *Catching Fire* by Suzanne Collins, *In Cold Blood* by Truman Capote, *Mirror Image* by Sandra Brown kimi başlıqları idiomlarla verilən kitablar oxucuda daha çox maraq oyadır, həmin kitabın adını xatırlamaq asan olur və eyni zamanda uzun müddət yaddaşlarda iz qoyur.

İdiomlar emosiya yaradan kommunikasiya vasitələri kimi dilin ayrılmaz hissəsidir. Onlar hər hansı bir müəllifin yaradıcılığından törəmir. Lakin müəlliflər öz yaradıcılıqlarında idiomları işlətməkdən yan qaçmırlar. Bəzi yazıçılar mətnlərini mümkün qədər sadə saxlamağa qətiyyətlidirlər, digərləri yazılarına “rəng qatmaq” üçün idiomlardan istifadə edirlər. İdiomatik ifadələrlə zəngin mətnlər işıqlandırılmış hadisələr haqqında oxucuda güclü təsəvvür yaradır. Əvvəldə verdiyimiz nümunələrə istinadən qətiyyətlə deyə bilərik ki, zəngin çalara malik dil resursları kimi idiomlardan gündəlik söhbətlərdə, mediada, bədii ədəbiyyatda və qeyri-formal yazıda istifadə edə bilərik.

Ədəbiyyat

1. A.Alekhina. Idiomatic English. Minsk: 1982, 280 p.
2. Qasimova G. Emosiya nədir? ADU. Elmi xəbərlər, 2015, N3, s.196-201
3. Michael McCarthy, Felicity O'Dell. English Idioms in Use (Advanced). Cambridge University Press: 2002, 185 p.

4. Б.У.Шаховский. Категоризация эмоций в лексико-семантической системе языка. Издательство Воронежского Университета: 1987, 192 с.

Г.К.Гаджиева

**Способы использования английских идиом
в качестве эмоционально-коммуникативных языковых ресурсов**

Резюме

Английские идиомы являются повседневными средствами выражения. Идиомы как эмоционально-коммуникативные языковые ресурсы не только украшают разговорную речь, и а то же время добавляют колоритность, искренность и чувство юмора к официальной речи. Изучение идиом и идиоматических выражений может помочь нашей речи звучать естественным образом. Так как, применение идиом к речи сделает наш английский более плавным и свободном в процессе общения.

G.K.Hajiyeva

Methods of use of English idioms as emotional-communicative language resources

Summary

English idioms are everyday means of expressions. Idioms do not just decorate their language as emotional-communicative language resources, at the same time they add calorcity, sincerity and a sense of humour to an official speech. Learning to use idioms and idiomatical expressions can help our speech to sound native. So, the use of idioms will make our English more fluent and smoother in communication process.

Rəyçi: p.e.d., prof. D.İsmayilova

Redaksiyaya daxil olub: 16.07.2021